ಡಾ॥ ಎಂ.ಬಿ. ನೇಗಿನಹಾಳ *

ಬೆಳಗಾವಿ ಪ್ರದೇಶದ ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ

ಕರ್ನಾಟಕದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮತ್ತು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವವುಳ್ಳ ಕೆಲವೇ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಾವಿಯೂ ಒಂದು. ಈಗ ಬೆಂಗಳೂರು ಮತ್ತು ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಗಳ ತರುವಾಯ ರಾಜ್ಯದ ಮೂರನೆಯ ದೊಡ್ಡನಗರ. ಇದರ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಶತಶತಮಾನಗಳಿಂದ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಲೇ ಬಂದಿದೆ. ಒಂದು ಶತಮಾನದ ಮುಂಚೆ ವಡಗಾಂವಿ, ಶಹಾಪೂರ ಮತ್ತು ಬೆಳಗಾವಿಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ನಗರಗಳೆಸಿದ್ದರೆ ಇಂದು ಈ ಮೂರೂ ಪಟ್ಟಣಗಳು ಏಕೀಭವಿಸಿ ಒಂದು ಮಹಾನಗರವಾಗಿ ರೂಪಗೊಂಡಿದೆ. ಈಗಲೂ ಈ ನಗರ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕನಿಷ್ಠ ಎಂಟು ಹರಿಜನಕೇರಿಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಎಂದರೆ ಈಗಿನ ಬೆಳಗಾವಿಯಲ್ಲಿ ಕನಿಷ್ಟ ಎಂಟು ಊರುಗಳಾದರೂ ಸಮಾವೇಶಗೊಂಡಿರುವುದು ಖಚಿತ.

ಈಗ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದಾದ ಮೂಲ ಬೆಳಗಾವಿ ನಗರವೆಂದರೆ– ಈಗಿರುವ ಶನಿದೇವರ ಗುಡಿಯಿಂದ ಉತ್ತರದ ವೆಂಕಟರಮಣನ ಗುಡಿ. ಪೂರ್ವದ ಮಠಬೀದಿಯ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ವೀರಶೈವ ಮಠದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮದ ಹನುಮಂತದೇವರ ಗುಡಿ (ಮಾರುತಿ ವೀಧಿಯ ಪಶ್ಚಿಮ ತುದಿ) ವರೆಗಿನ ಪ್ರದೇಶ ಮಾತ್ರ. ಈಗಲೂ ಈ ಪ್ರದೇಶ ಪ್ರತಿ ಶತ ೮೦% ರಷ್ಟು ಕನ್ನಡಿಗರಿಂದಲೇ ತುಂಬಿರುವುದನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ನೋಡಬಹುದು.

ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದ ಪ್ರಾಚೀನ ಬೆಳಗಾವಿ ನಗರ ಇತಿಹಾಸದ ಕಾಲಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ನಿಜವಾಗಿ ನಾಲ್ಕನೆಯದು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಯಾರೂ ಬೆಚ್ಚಿಬೀಳಬೇಕಾದುದಿಲ್ಲ. ಮೊದಲ ಬೇಳಗಾವಿ ಈಗಿನ ರೇಲ್ವೆ ಸ್ಟೇಶನ್ನಿನ ಉತ್ತರ ಬದಿಯಲ್ಲಿ, ದಂಡಿನ ಶಿಬಿರದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ನೆಲಸಿತ್ತು. ಈಗಲೂ ಅಲ್ಲೊಂದು ಪುರಾತನ ಬಾವಿಯ ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ 'ನಾಗರ ಕೆರೆ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಭಾರೀಗಾತ್ರದ ಕೆರೆಯೊಂದು ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಮೇಲ್ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿತ್ತು. ಈಗಿರುವ ರೇಲ್ವೆ ಸೇತುವೆಯು ಪ್ರಸ್ತುತ ಕೆರೆಯ ಪೂರ್ವಏರಿಯ ಮೇಲೆಯೇ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಗೋವಾ ಅಗಸಿಯ ಬಸ್ ನಿಲ್ದಾಣದ ಸಮೀಪದಿಂದ ಈ ಕೆರೆಯ ಒಂದು ಕೋಡಿ ಈಗಲೂ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡ ಬಹುದು. ಈ ಕೆರೆ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಿಲೋ ಮೀಟರ ದೂರಕ್ಕೆ ಪಸರಿಸಿತ್ತು. ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಈಗಿರುವ ಕನ್ನಡ ಶಾಲೆಗೆ ಈಗಲೂ ''ನಾಗ ಝರಿ ಶಾಲೆ'' ಎಂದೇ ಜನ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈಗ್ಗೆ ಸುಮಾರು ಒಂದು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಹನ್ನೆರಡೂ ತಿಂಗಳು ನೀರು ಚಿಮ್ಮುವ ಝರಿಯೊಂದು ಅಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದೇ ಹೀಗೆ ಹೆಸರಾಗಲು ಕಾರಣ.

ಇಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದಾದ ಕೆರೆ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ತಾಗಿದ ಪೂರ್ವಕ್ಕಿರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ವಸತಿಸ್ಥಾನ ಇವು 'ಸಾತವಾಹನ' ಕಾಲಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವದವು. ಬಹುಶ: ನಾಗರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು 'ನಾಗರ ಬೆಳಗಾವಿ' ಎಂದು ಕರೆಯ ಬಹುದು.

ತರವಾಯದ್ದು ಸಾತವಾಹನರ ಕಾಲದ ಬೆಳಗಾವಿ. ಇದು ಈಗಿನ ಹಳೆಯ ಬೆಳಗಾವಿಯ ಉತ್ತರಭಾಗ ವಡಗಾಂವಿಯ ಪೂರ್ವಭಾಗ ಮತ್ತು ಮಾಧವಪುರ ಒಳ ಪ್ರದೇಶವನ್ನೊಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಸಾತವಾಹನರ ಕಾಲದ ನಗರಾವಶೇಷಗಳು ಪತ್ತೆಯಾಗಿರುವುದು, ಹಾಗೂ ಕ್ರಿ.ಶ.ಪೂರ್ವ ೧ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲಿಪಿಯ ಶಾಸನ

* ಅಧ್ಯಕ್ಷರು, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಪೀಠ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ ೫೮೦೦೦೩

ಸಿಕ್ಕಿರುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಕಂದಾಯ ಇಲಾಖೆಯ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ 'ಮಾಧವಪುರ ವಡಗಾವಿ' ಪ್ರದೇಶವೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ ಹೊರತು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಈ ಪ್ರದೇಶ ಈಗಲೂ ಹಳೇ ಬೆಳಗಾವಿಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ಊರಿನ ಒಂದು ಭಾಗ.

ಮೂರನೆಯದು ರಟ್ಟರ ಬೆಳಗಾವಿ ಎಂದರೆ ಈಗಿನ ಕೋಟೆ ಪ್ರದೇಶ. ಇದು ಸುಮಾರು ೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕಾಗಲೇ ಕೋಟೆ ಅಸ್ತಿತ್ವಪಡೆಯಿತು. ಸೌದತ್ತಿಯ ರಟ್ಟರಿಗೆ ಇದು ಎರಡನೆಯ ರಾಜಧಾನಿ. ಈ ಕೋಟೆಯ ಉತ್ತರಕ್ಕಿರುವ ಬೃಹತ್ತಾದ ಕೆರೆ ಮತ್ತು ಇದರ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಅಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಈ ಕೋಟೆಯ ಈ ಅಗಳಿಗೆ ರಕ್ಷಣೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ತುಂಬಾ ಮಹತ್ವವಿದ್ದುದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ದಾಖಲೆಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖ ಗೊಂಡಿರುವ 'ಆನೆಯ ಕೆರೆ' ಎಂಬುದು ಪ್ರಸ್ತುತ ಕೋಟೆಯ ಉತ್ತರ ಬದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕೆರೆಯೇ ಎಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಊಹಿಸುವರಾದರೂ ಆನೆಗೊಳ (ಈಗ ಆನಿಗೋಳ) ಎಂಬ ಪ್ರಾಚೀನಕೊಳವೊಂದು, 'ನಾಗಝರಿಯ' ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಮೊದಲಲ್ಲಿ ಇತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ಈ ರೀತಿ ಕ್ರಿ.ಶ.ಪೂರ್ವಕಾಲದಿಂದಲೂ ತನ್ನ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನುಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬೆಳೆಯುತ್ತಲೇ ಬಂದ ಮಹಾನಗರ 'ಬೆಳಗಾವಿ' ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ.

ಬೆಳಗಾವಿಯಂತೆ ಪ್ರಾಕ್ತನ ಅವಶೇಷಗಳು ದೊರೆಯುವ ಖಾನಾಪುರ ತಾಲೂಕಿನ 'ಹಲಸಿಗೆ'ಇನ್ನೊಂದು ಪುರಾತನವಾದ ನಗರ. ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು. ೪೨೫ರಿಂದಲೇ ಈ ಪಟ್ಟಣ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನಾಧಾರಗಳಿವೆ. ಈಗಿರುವ ಹಾಳು ಜಿನಾಲಯವೊಂದು ಅಷ್ಟು ಹಿಂದಿನಿಂದಲೇ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿತ್ತು. ಗುಹಾಂತರದೇವಾಲಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಕರ್ನಾಟದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ವಾಗಿರುವ ಕಟ್ಟಡವೆಂದರೆ ಈ ಜಿನಾಲಯವೇ. ಬನವಾಸಿ ಕದಂಬರಿಗೆ ಇದು ಇನ್ನೊಂದು ರಾಜಧಾನಿ ಯಾಗಿದ್ದುದು ಇನ್ನೊಂದು ಮುಖ್ಯ ಅಂಶ.

ಈ ಎರಡೂ ಪುರಾತನ ನಗರಗಳ ತರುವಾಯ ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವ ಪಟ್ಟಣವೆಂದರೆ ತೊರಗಲ್ಲು. ರಾಮದುರ್ಗ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಮಲಪ್ರಭಾನದಿಯ ಉತ್ತರ ಬದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈ ಊರಿಗೆ ಏಳು ಸುತ್ತಿನ ಕೋಟೆಯಿದೆ. ಅವಶೇಷಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ದಾಖಲೆಗಳಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕಾಗಲೇ ಈ ಪಟ್ಟಣ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿತ್ತೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲ. 'ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನದಲ್ಲಿ' ತೊರಗಲೆ ರಾಜ್ಯದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಬೆಳಗಾವಿ ವಿಜಾಪೂರ ಜಿಲ್ಲೆಗಳ ದಲಿತ ಜನಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿರುವ ವಂದತಿಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಕಂಚಿ, ಅದರ ತರುವಾಯ ಮುದಗಲ್ಲು, ಆ ತರುವಾಯ ತೊರಗಲ್ಲು ಈ ಭಾಗ ಸ್ಥಳೀಯ ಕೇಂದ್ರ ಪಟ್ಟಣ. ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬೈಲಹೊಂಗಲ ತಾಲೂಕಿನ 'ಒಕ್ಕುಂದ' ಅಚ್ಚಕನ್ನಡ ಪ್ರದೇಶವೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸೌದತ್ತಿ, ಮುನವಳ್ಳಿ, ಹೂಲಿ, ಗೊಡಚಿ, ಮುದಗವಿ, ಸಂಗೊಳ್ಳಿ, ಕಾದರವಳ್ಳಿ, ಕಲಭಾವಿ (ಕುಮ್ಮುದವಾಡ), ದೇಗಲಳ್ಳಿ, ಗೋಲಿಹಳ್ಳಿ-ಬೀಡಿ,ನೇಸರಗಿ, ಮೊದಲಾದವು ದಾಖಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರಗಳು.

ಇದೇ ರೀತಿ ತಾಲೂಕಾ ಸ್ಥಳವಾದ ಗೋಕಾಕ, ಹುಕ್ಕೇರಿ, ಎಕ್ಕಸಂಬುಗೆ, ಸಿಂದಿಕುರುಬೆಟ್ಟ, ಕಲ್ಲೊಳೆ, ಬೆಟಗೇರಿ, ಮಮದಾಪೂರ, ಕೌಜಲಗಿ, ನಣದಿ (ನಿಪ್ಪಾಣಿ), ಸಂಕೇಶ್ವರ, ರಾಯಬಾಗ, ಕೊಕಟನೂರ, ತೇಲಸಂಗ, ರಾಮತೀರ್ಥ, ಸತ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ಉತ್ತರದ ಊರುಗಳು ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಊರುಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತಿರುವ ಶಿಲಾ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಹಾಗೂ ಕೃಷ್ಣಾ ಘಟಪ್ರಭಾ ನದೀ ತೀರಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿರುವ ಪ್ರಾಕ್ತನ ಅವಶೇಷಗಳಿಂದ ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತಿಹಾಸ ಬಲು ಹಿಂದೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ.

ಬೆಳಗಾವಿ ನಗರದಲ್ಲಿ ಸಾತವಾಹನರ ಕಾಲದ ನಗರಾವಶೇಷಗಳು ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಿಲಿಪಿಯ ಶಾಸನ ಪತ್ತೆಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ಈ ಹಿಂದೆ ನೋಡಿದ್ದೇವೆ. ಈ ಶಾಸನವಲ್ಲದೆ ಕ್ಷತ್ರಪ ಮತ್ತು ರೋಮನ್ ನಾಣ್ಯಗಳು, ಬುದ್ಧನ ವಿಗ್ರಹ ಮೊದಲಾದ ಅವಶೇಷಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿರುವ ಬೆಳಗಾವಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದ ಸಾತವಾಹನ ಕಾಲದ ನೆಲೆ. 'ಸನ್ನತಿ' ಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಇಂಥದು ಮತ್ತೊಂದಿಲ್ಲ. ಖಾನಾಪೂರ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ನಂದಗಡವು 'ನಂದ'ರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕುರುಹು ಎಂದು ಕೆಲವು ಜನ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಊಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಮೌರ್ಯರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಪತ್ತೆಯಾಗಿಲ್ಲ.

ಮಳವಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರವಳ್ಳಿ ಲಿಪಿಗಳ ತರುವಾಯ ಕದಂಬರ ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ತಾಮ್ರಶಾಸನ ದೊರೆಯುತ್ತಿರುವುದು ಹಲಸಗಿಯಲ್ಲಿ. ಗಂಗರ ಬೆಂಡಿಗಾನಹಳ್ಳಿ, ಚುಕುಟ್ಟೂರು, ಪೆನಗೊಂಡೆ ಈ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಾಸನಗಳಂತೆ ಕಾಕುಸ್ಥವರ್ಮನು ಯುವರಾಜನಾಗಿದ್ದಾಗ ಹೊರಡಿಸಿದ ಹಲಸಿಗೆಯ ತಾಮ್ರಪಟಕೂಡ ಕರ್ನಾಟಕದ ಕೆಲವೇ ಪುರಾತನ ದಾಖಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಇವರ ಹಲವಾರು ವಾಸ್ತುರಚನೆಗಳ ಅವಶೇಷಗಳು ಹಲಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ಕಾಣಬರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಭೂವರಾಹ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ವರಾಹ ಮೂರ್ತಿ ಅಪೂರ್ವ ಕಾಲಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಇದೇ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ನರಸಿಂಹನ ವಿಗ್ರಹವು ಅತೀ ಪುರಾತನವಾದ ಎಂದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ಪ್ರಾರಂಭಕಾಲದ ನರಸಿಂಹನ ವಿಗ್ರಹವೆಂದು ಡಾ|| ಅ.ಸುಂದರ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಇವರ ಒಂದು ಶಾಸನ, (ಬೈಲಹೊಂಗಲ ತಾಲೂಕಿನ) ಸಂಗೊಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿದೆ.

ತರುವಾಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಗೋವೆಯ ಕದಂಬರಿಗೆ ಖಾನಾಪೂರ ತಾಲೂಕಿನ 'ಗೋಲಿಹಳ್ಳಿ-ಬೀಡಿ'ಕೂಡ ಒಂದು ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಅವರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಊರನ್ನು, ''ಸಂಪಗಾಡಿ'' ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಿದೆ. ಈ ವಂಶದ ಶಿವಚಿತ್ತ, ವಿಷ್ಣುಚಿತ್ತ, ಸಹೋದರರು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ಮತ್ತು ಕಲಚೂರಿಗಳ ಅವಸಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಾವೇ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳೆಂದು ಕೊಂಡು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. ದಕ್ಷಿಣ ಕೊಂಕಣ, ಗೋವೆ, ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆ, ಬೆಳಗಾಂವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗ, ಚಂದಗಡ, ಸಾವಂತವಾಡಿ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಇವರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದವು. ''ಪಶ್ಚಿಮಾಬ್ಧಿಪ, ಅಪರಾಬ್ಧಿಪ, ಕಾದಂಬ ಚಕ್ರೇಶ್ವರ ಇತ್ಯಾದಿ ಬಿರುದುಗಳು ಈ ಕದಂಬರ ಆಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಗಣಿತಜ್ಞ 'ರಾಜಾದಿತ್ಯ' ಕುಂತನಾಬಾಗೆ (ರಾಯಬಾಗ)ಯವನಾದರೂ ಆತ ರಾಜಾಶ್ರಯ ಪಡೆದದ್ದು ಈ ಕದಂಬ ದೊರೆಗಳಲ್ಲಿ. ಈತ ಹೊಯ್ಸಳರ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದುದು ಶುದ್ಧ ತಪ್ಪು.

ಕದಂಬರ ತರುವಾಯ ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರು ಹಲವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಾರೆ. ಒಂದನೆಯ ಕೀರ್ತಿವರ್ಮನ (?) ಗೊಡಚಿಯ ತಾಮ್ರಪಟ, ಮಂಗಲೇಶನ ಹೂಲಿಯ ತಾಮ್ರಪಟ, ಇಮ್ಮಡಿ ಪುಲಕೇಶಿಯ ಎಕ್ಕೇರಿ ಬಂಡೆಗಲ್ಲು ಶಾಸನ ಮೊದಲಾದ ಲಿಪಿಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು.೯ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ 'ಪರಹಿತ' ಎಂಬ ಚಾಲುಕ್ಯ ರಾಜನೊಬ್ಬ ಇದ್ದನೆಂದು ಸವದತ್ತಿ ತಾಲೂಕಿನ 'ಕೋಟೂರ' ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ತರುವಾಯದ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರು ಹೊರಡಿಸಿರುವ ಹಲವಾರು ಶಾಸನಗಳು 'ರಾಮತೀರ್ಥ' ಕೊಕಟನೂರು, ಸತ್ತಿ, ಬೆಡಕಿಹಾಳ (ಇಜೀವಬೆಡಂಗ) ಎಕ್ಸಂಬಿ, ರಾಯಬಾಗ, ಮುಗುಟಖಾನ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ, ಮುನವಳ್ಳಿ, ತುರಮರಿ, ಕಲಭಾವಿ, ದೇಗಾವಿ ಮೊದಲಾದ ಊರುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೭ರ ಅರಸೀಬೀಡಿ ಶಾಸನ (E.I.,XVII, P-21) ಚಾಲುಕ್ಯರಾಣಿ ಅಕ್ಕಾದೇವಿ ಗೋಕಾಕ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಕಾಲ ತಂಗಿದ್ದಳೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಚಾಲುಕ್ಯರಂತೆ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರೂ ಕೂಡ ಬೆಳಗಾವಿ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಹು ಹಿಂದಿನಿಂದ ನೆಲೆಯೂರಿದ್ದರೆಂದು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ 'ಜೆಜ್ಜ' ಮಹಾರಾಜನ ಗೋಕಾಕ ಶಾಸನ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆದಿ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ತಿವರಖೇಡದ 'ನನ್ನ' ರಾಜನ ಶಾಸನ, 'ಊಂಡಿಕವಾಟಿಕೆಯ' ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಶಾಸನ, 'ಪಾಂಡುರಂಗ ಪಳ್ಳಿ'ಯ ಅವಿಧೇಯನ ಶಾಸನ. ಈ ಮೂರು ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನಗಳಂತೆ ಗೋಕಾಕ ಶಾಸನವೂ ಕೂಡ ಬಹುಮಹತ್ವದ ದಾಖಲೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುವ ಇನ್ನುಳಿದ ವಿವರಗಳು ಕೂಡ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿದೆ. ಮಹಾವೀರ ತೀರ್ಥಂಕರನ (ಜೈನ ಧರ್ಮದ) ಆಗುಪ್ತಾಯಿಕ ರಾಜರ ೮೪೫ನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತ ಶಾಸನ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ರಾಜ ವಂಶದ ಹೆಸರು ಬೇರೆ ಯಾವ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದೇ ರೀತಿ ಆರ್ಯನಂದಿ ಎಂಬ ಜೈನಾಚಾರ್ಯ ಜಂಬೂಖಂಡ ಗಣದವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಜಂಬೂಖಂಡ ಎಂಬ ಗಣದ ಜೈನ ಪಂಗಡಕೂಡ ಅಪರೂಪದ್ದು. ಆರ್ಯನಂದಿಗೆ 'ಕಷ್ಮಾಂಡಿ' ವಿಷಯದ 'ಜಳಾರ'ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಡಲಾಯಿತಂತೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಕಷ್ಮಾಂಡಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಹುಶ: ಕೂಷ್ಮಾಂಡಿ ಎಂಬುದರ ತಪ್ಪು ಪ್ರಯೋಗವಿರಬೇಕು. ಕುಹುಂಡಿ ನಾಡಿನ ಪ್ರಾಚೀನ ರೂಪವೇ ಕುಷ್ಮಾಂಡಿ ವಿಷಯವಾಗಿರಬೇಕು.

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ಒಂದನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲದ ಕಲಭಾವಿ ಮತ್ತು ತುರಮುರಿಯ ಶಾಸನಗಳು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ದೊರೆಗಳ ಹೆಸರು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ತುರಮರಿಯ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಸಾಮಂತ ದೊರೆ, ಭೀಮದೇವನೆಂಬವನ

ರಾಣಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಭೀಮನರಾಣಿ 'ದೇಯಿಬ್ಬೆ' ಎಂಬವಳು ಪಟ್ಟಕುರುಗುಂದದ ಕೆರೆಯೊಂದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ. ಡಾ||ಫ್ಲೀಟರು ಈ ಭೀಮದೇವನ ಹೆಸರು ಬಿಜಾಪೂರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬನಶಂಕರಿ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಶಾಸನ ಮತ್ತು ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕನ್ನೇಶ್ವರ, ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದೀಗ ಕನ್ನೇಶ್ವರ ಶಾಸನದ ಪೂರ್ಣ ಪಾಠ ಲಭ್ಯವಾಗಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ಭೀಮ ದೇವನು ಚಾಲುಕ್ಯ ಆಹವಮಲ್ಲ ತೈಲಪನ ನಿಷ್ಠ ಅನುಯಾಯಿ ಯಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ತುರುಮರಿಯ ಶಾಸನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೫೧ನೆಯ ವರ್ಷದ್ದಾಗಿದೆ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಭೀಮದೇವನ ರಾಣಿ 'ದೇಯಿಬ್ಬೆ'ಯ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಭೀಮದೇವ ಜೀವಿಸಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳ ಬಹುದು. ದೇಯಿಬ್ಬೆ, ಮತ್ತು ಅವಳ ಮನೆತನ ಮಲಪ್ರಭಾ ನದಿಯ ಪರಿಸರದ್ದೆಂದು ಪ್ರಸ್ತುತ ತುರುಮುರಿ ಶಾಸನದಿಂದ ಊಹಿಸಬಹುದು. ಭೀಮದೇವ ಆಳುತ್ತಿದ್ದುದು ಮಾತ್ರ ಬನವಾಸಿ 'ಸಾಂತಳಿಗೆನಾಡು' ನಾಗರಖಂಡ ೭೦ ಮತ್ತು ಕಿಸುಕಾಡು-೭೦ ಪ್ರದೇಶ.

ಸೌದತ್ತಿ ರಟ್ಟರ ವಂಶಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಈ 'ಭೀಮದೇವ'ನ ಹೆಸರಾಗಲೀ 'ದೇಯಿಬ್ಬೆ'ಯ ಹೆಸರಾಗಲೀ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗೋಕಾಕಿನ ದೆಜ್ಜ ಮಹಾರಾಜನ ಮನೆತನ, ಸವದತ್ತಿಯ ಮನೆತನ ಮತ್ತು ಈ ಭೀಮದೇವನ ಮನೆತನಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿವೆಯೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಸವದತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ದೊರೆಯುವ ಕ್ರಿ.ಶ.೮೭೬ರ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ದೊರೆ ಕನ್ನರ ಅಥವಾ ಇಮ್ಮಡಿ ಕೃಷ್ಣನ ಶಾಸನದಿಂದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳಾದ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಆಡಳಿತ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪಸರಿಸಿದ್ದುದನ್ನು ಖಚಿತಪಡಿಸಿದಂತಾಗಿದೆ. ಸವದತ್ತಿಯ ರಟ್ಟರು ತಮ್ಮ ಮೂಲ ಪುರುಷನೆಂದು ಹೇಳಿ ಕೊಳ್ಳುವ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ 'ಕೃಷ್ಣಕನ್ನರ'ನು ಪ್ರಸ್ತುತ ಶಾಸನದ ಕನ್ನರ ಆಗಿರಬಹುದೆ?

ಇನ್ನು ತೀರ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಎಂದರೆ ಬೆಳವಡಿಯ ಮಲ್ಲಮ್ಮನ ಮನೆತನ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಶಾಖೆಯೇ ಎಂದು ಬೈಲಹೊಂಗಲ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲವಾದ ವದಂತಿಯಿದೆ. ಎಂದರೆ ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು.೫-೬ನೆಯ ಶತಮಾನಗಳಿಂದ-೧೯ನೆ, ಶತಮಾನದವರೆಗೂ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಮೂರು-ನಾಲ್ಕು ಮನೆತನಗಳು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಮೂಲನೆಲೆ ಲಾತೂರು-ಕಾಂಧಾರಗಳೇ? ಅಥವಾ ಗೋಕಾಕ-ಬೈಲಹೊಂಗಲ ಪ್ರದೇಶಗಳೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಉದ್ಭವಿಸುತ್ತದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೭ನೆಯ ವರ್ಷದ ತುರಮುರಿಯ ಶಾಸನ ಮತ್ತು ಸುಮಾರು ಅದೇ ಕಾಲದ ಕಲಭಾವಿಯ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಚರಸನೆಂಬ ಗಂಗದೊರೆಯ ಹೆಸರು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕಲಭಾವಿ ಶಾಸನ ಗಂಗರ ಪ್ರಾಚೀನ ದೊರೆ ಸೈಗೊಟ್ಟ ಶಿವಮಾರನ ಹೆಸರು ಹೇಳುವುದಾದರೂ ಶಿವಮಾರನ ಜತೆಗೆ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವಂಥ ಸಂಬಂಧ ಯಾವುದೂ ಬೆಳಗಾವಿ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಚೋಳರು ತಲಕಾಡನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಸೂರೆಗೊಂಡಾಗ ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರು ಗಂಗದೊರೆ ಕಂಚರಸನನ್ನು ಬೆಳಗಾವಿ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಕರೆತಂದು ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ಈ ಮುಖ್ಯ ರಾಜಮನೆತನಗಳಲ್ಲದೆ ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪಶ್ಚಿಮಭಾಗದಲ್ಲಿ ಭೋಜರು ಎಂಬ ಚಿಕ್ಕ ರಾಜಮನೆತನದವರು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದ ತಾಮ್ರಪಟವೊಂದರಿಂದ ಉಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಖಾನಾಪೂರ ತಾಲೂಕಿನ ಕಾಪೋಲಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು. ೭ನೆಯ ಶತಮಾನದ ತಾಮ್ರಪಟದಲ್ಲಿ ಭೋಜದೊರೆ ಅಸಂಕಿತವರ್ಮನ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಹಲಸಿಗೆ ನಾಡಿನ ಸೊಲ್ಲೊಂದೂರು-೭೦ರಲ್ಲಿದ್ದ ಗ್ರಾಮವೊಂದನ್ನು ಪುನರ್‌ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ಗ್ರಾಮ ಎಲಾಕೆಲ್ಲ ಎಂಬ ಕೈಕೇಯ ದೊರೆಯಿಂದ ಆ ಮೊದಲೇ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೆಂದು ಅದೇ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಬನವಾಸಿಯ ಕದಂಬರು ಅಧಿಕಾರ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರು ಇನ್ನು ತಮ್ಮ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಬೆಳಗಾವಿ ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಭದ್ರಗೊಳಿಸವಿದ್ದ ಮಧ್ಯಂತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೈಕೇಯ ಮತ್ತು ಭೋಜರು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಈ ರೀತಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಬೆಳಗಾವಿ ಪ್ರದೇಶದ ರಾಜಕೀಯ ನಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ರಾಜಮನೆತನಗಳು ತಮ್ಮ ಹೆಸರು ನೋಂದಾಯಿಸಿವೆ. ಇವರಂತೆ ಸೌದತ್ತಿಯ ರಟ್ಟರು, ಸಿರಸಂಗಿಯ ಬೈಸರು ದೇವಗಿರಿಯ ಯಾದವರು, ವಿಜಯನಗರದವರು, ದಿಲ್ಲಿ,

ಬಿಜಾಪುರಗಳ ಸುಲ್ತಾನರು, ಮರಾಠರು ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದ್ದಾರೆ. ತರುವಾಯದ ಈ ಅವಧಿಯ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿವರಗಳನ್ನು ಸ್ಟೋಕ್ಸ ಎಂಬ ಆಂಗ್ಲ ಲೇಖಕನು ಬರೆದ ಪುಸ್ತಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಆಧಾರ ಸಾಹಿತ್ಯ

1. Indian Antquary-Volumes
2. Epigraphia Indica-Volumes
3. Dynasties of Canarese Districts-Fleet.
4. Progress Reports of K.R.I. Dharwad.
5. A Historical Account of Belgaum District-Stokes.
6. ಕರ್ನಾಟಕದ ಅರಸುಮನೆತನಗಳು–ಆರ್.ಎಸ್.ಪಂಚಮುಖಿ ಮತ್ತು ನೆಲಮಂಗಲ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರಾಯರು.
7. Mysore Archaeological Reports.